

COBUS SANDEMA: IN DE SCHADUW VAN WESTERBORK

Uitgave: mijnbestseller.nl ISBN:
9789461936073

Hét verhaal van hét NSB-kind bestaat niet, maar de levensgeschiedenis die Cobus Sandema in dit boek heeft neergeschreven is beslist verre van standaard. De meeste kinderen uit gezinnen waarin vader en/of moeder lid waren van de NSB of van een van de aan de partij gerelateerde organisaties, hebben altijd geweten wie hun ouders waren, ook al waren ze meestal een zekere tijd van hen gescheiden.

Het verhaal van Cobus lijkt daarom meer op de levensverhalen van kinderen van Duitse militairen (of soldaten uit de Geallieerde legers of andere onbekende vaders), want hij is jarenlang op zoek geweest naar zijn biologische vader.

Zijn moeder, die lid was geweest van de partij, bracht Cobus tijdens haar internering in het kamp Westerbork ter wereld. Zo'n geboorteplaats achtervolgt je je hele leven, mensen verwachten een uitleg. Voor Cobus is het een geluk geweest dat hij samen met zijn moeder na haar vrijlating naar het westen van het land verhuisd is, waar niemand iets over hun achtergrond wist. Daarom is hij op school en op straat nooit gepest. Maar de vele verhuizingen waren niet goed voor zijn leerprestaties en de gevolgen daarvan hebben hem zijn leven lang begeleid.

Zijn moeder wilde nooit iets over het verleden zeggen en Cobus was al met zijn Hanna, van wie hij enorm veel steun en begrip ontvangen heeft, getrouwd toen hij op de laatste dag van een vakantie in Engeland zijn moeder voor het blok zette en de naam van zijn vader vroeg. Die gaf ze hem uiteindelijk.

Toen begon zijn zoektocht, die hem bracht naar het internet en het CABR, waar hij veel gegevens vond. De waarheid viel niet mee: zijn vader was voor geweldsdaden tot de doodstraf veroordeeld, een straf die ook voltrokken is. Hij kreeg contact met een half-broer, het raadsel van zijn afkomst leek opgelost. Maar zo simpel was het niet. Toen hij jaren later zijn moeders dossier raadpleegde, werd daar een heel andere naam genoemd! Had hij zich na een lange worsteling verzoend met de wetenschap dat zijn vader veel op zijn geweten had, bleek deze man zijn vader helemaal niet te zijn!

Ik ga niet vertellen hoe de zoektocht verder ging en welk resultaat die tenslotte had – dat moet u zelf maar lezen in dit vlot geschreven, boeiende boek.

Het is het verhaal van een moedige en volhardende zoektocht van een man die met een kritische blik zijn omgeving maar ook zichzelf bekijkt. Door het verleden te ontrafelen en de waarheid te zoeken heeft hij de ondermijnende kracht van het geheim tenietgedaan. Zijn kinderen hoeven daarom geen pakje van het verleden meer te dragen.

GSB

Informatie over de Werkgroep Herkenning

Secretariaat:

Postbus 11319
2301 EH Leiden
06-37134847
email: secretariaat@werkgroepherkenning.nl
Adreswijziging s.v.p. aan het secretariaat

Landelijke hulptelefoon:

06 33057003

Bestuur:

Cuny Holthuis-Buve, voorzitter
Jan Jacobs, secretaris
Ton Scheffel, penningmeester
Jeanne Diele-Staal, lid
Ab van Aldijk, lid
Rik van Burken, lid

Regiocoördinatoren:

Groningen	Jurriën Oortwijn	050 3110955
Flevoland	Pragrit Koot	0320 412116
Brabant	Hans van Hoof	0413 475838
Limburg	Margreet Vorstenbosch	046 4373822
Zuid-Holland	Dirk Mostert *	010 2622645
Salland & Twente	Arjen & Mieke de Groot	053 4344801

* b.g.g. het secretariaat

Contactpersoon partners van:

Joke Snijders 033 4617673

Contact Kinderen van Duitse Militairen:

Ab van Aldijk 023 5240898 of 06 533382670

Redactie Bulletin:

Cuny Holthuis-Buve
Gonda Scheffel-Baars, hoofdredacteur

gonda.scheffel_baars@werkgroepherkenning.nl

Webmaster:

Rik van Burken

Voor het laatste nieuws over activiteiten van de Werkgroep Herkenning en over andere zaken die voor de doelgroep van Herkenning van belang kunnen zijn, raadpleeg de website:
www.werkgroepherkenning.nl

Donateur worden van Herkenning?

U kunt donateur worden van de Stichting Werkgroep Herkenning. U ontvangt dan ons informatiebulletin dat eens per kwartaal verschijnt. Ook kunt u deelnemen aan de activiteiten die onze Stichting organiseert. De Stichting vraagt van de donateurs een jaarlijkse bijdrage van € **20,00**. Een hogere bijdrage is uiteraard welkom. Kunt u een bedrag van € 20,00 niet missen, dan mag dat echter geen belemmering zijn om u te laten inschrijven, elke andere lagere bijdrage is welkom. U kunt uw bijdrage storten op **rekeningnummer 5285797**, ten name van **Stichting Werkgroep Herkenning**, Nieuwsteeg 12, 4196 AM Tricht, onder duidelijke vermelding van uw naam en adres (zeker bij telebankieren is dit heel belangrijk!)

Mocht u vragen hebben omtrent deze procedure, neem dan contact op met het secretariaat: 06-37134847, Postbus 11319, 2301 EH Leiden
secretariaat@werkgroepherkenning.nl

Bijdragen inzenden voor het Bulletin:

De redactie bekijkt binnengekomen stukken op:

- goede leesbaarheid
- eenduidigheid wat de inhoud betreft
- lengte van de tekst in verhouding tot de beschikbare ruimte

Indien nodig wordt met de schrijver van de tekst overleg gepleegd.

De inhoud van de stukken mag niet strijdig zijn met de doelstellingen van Herkenning.

Als een bijdrage van iemand wordt opgenomen, geldt dat de redactie voor de inhoud ervan geen verantwoordelijkheid draagt.

Verdere informatie in het colofon op de laatste pagina van dit Bulletin

Van de redactie

Net als eind tachtiger, begin negentiger jaren in de vorige eeuw, verschijnen er op dit moment opvallend veel boeken, geschreven door en over (klein)kinderen van mensen die op de ene of andere manier de bezetter hebben gesteund. In dit bulletin ruimen we daar veel plaats voor in.

Cobus Sandema beschreef zijn zoektocht naar zijn biologische vader, Roel Smit vertelde het verhaal van Elwine, Grimbert Rost van Tonningen schreef een roman waarin veel autobiografische elementen voor komen, Leoni Jansen schreef over de zoektocht naar vader, evenals Marcel Rözer.

Bettina Drion stelde een boek samen met de verhalen van haar vader en vier andere kinderen van. Eddy van Driel schreef over de kinderen en jeugdigen die de oorlog meemaakten in het Rijnmondgebied. Zonneke Matthee interviewde dochters van vrouwen die bij de NSB of een van de organisaties betrokken waren.

Het boek van Jan Brokken over de verzwegen geschiedenis van het dorp Rhoon kreeg veel aandacht in de pers.

In Trouw stond een mooi interview met ons voormalig bestuurslid Coen Blom. Ik heb er een samenvatting van gemaakt voor de niet-internet-bezitters onder onze lezers.

Ook een samenvatting van het interview van Leoni Jansen en Marcel Rözer.

Dineke Swart reageerde op Rözers boek en ik neem daar enkele stukken uit over.

De gespreksgroep bezocht de voorstelling van Leoni Jansen en Bertie Jansen schreef er een mooi verslag over.

Bestuursleden waren aanwezig bij de boekpresentaties van 'Scherven' en 'Verzwegen levens'.

In Groningen werd gedebatteerd over herdenken. Een verslag van de avond treft u in dit Bulletin aan.

Roelie Ansingh was jarenlang regiocoördinator van Friesland. Zij legde die taak in het najaar wegens familieomstandigheden neer. Ik had een vraaggesprek met haar. Er is op een passende manier afscheid van haar worden

genomen.

In dit nummer vindt u ook het jaarverslag en het financiële verslag over 2012.

Ik bezocht een conferentie over oorlogskinderen in Münster. Mijn uitgebreide verslag hiervan moet blijven staan tot het Bulletin van september. Dan gaan we ook in op het boek van Zonneke Matthee.

Tenslotte vond ik in een museum in Helden (Limburg) een mooi boekje over een jonge dwangarbeider. In de meidagen zijn mijn gedachten naar hem en naar zijn Duitse beschermengelen gegaan.

Namens de redactie wens ik u goede zomerdagen toe met een bulletin dat weer een aantal, naar wij hopen, interessante onderwerpen bevat.

Namens de redactie,
Gonda Scheffel-Baars

Leoni Jansen

Voorstelling 'Het Geheim', Leoni Jansen, 14-3-2013

Het verhaal wil verteld worden. Wat heerlijk als je het verhaal zo kan vertellen zoals Leoni dit gisteravond in haar voorstelling 'Het Geheim' (Zwolle) deed.

Ze vertelde het goed en vloeiend; soms luchtig, soms met humor, soms spannend, soms ontroerd. Het was zo 'gewoon' en zo dichtbij; alsof ik tegenover haar zat in een gezellig kroegje waar je uren met elkaar kan bomen. Daar stond een vakvrouw. Mooie liedjes. De diversiteit van de liedjes vond ik heel verrassend. Het Arabische lied wonderschoon. Thema van dit lied was: vertel het verhaal, zonder iets weg te laten, zonder iets toe te

voegen, vertel gewoon wat gebeurd is. Dit deed Leoni in deze voorstelling. Het was authentiek, levendig echt, zonder sentiment maar met veel gevoel. Ze stond er zo stevig, zo helemaal in evenwicht op beide benen; soms krachtig, soms zacht, soms sterk en dan weer kwetsbaar. Ik genoot hiervan. Ik was een en al oor. Niets leidde af van het verhaal en de liedjes; een eenvoudig decor, met twee muzikanten aan haar zijde.

Het verhaal stond centraal en ik was blij dat zij het zo goed kon vertellen. Ik was blij dat ze dit thema in het voetlicht plaatste; zo belangrijk voor alle mensen, alle kinderen van 'foute' ouders: het verhaal mag verteld worden, los van schuld en schaamte. Het is het verhaal van onze ouders. De relatie met je ouders is uniek; je hebt er maar twee en daar moet je je hele leven mee doen. Het kind in ons was dol op zijn ouder(s); je kon niet anders dan van ze houden; dit is natuurlijk. In het kinderlijk bewustzijn is de ouder 'goed', ongeacht wat hij of zij doet. Dit natuurlijk mechanisme levert loyaliteit op. Als je dan 'later' als je opgroeit leert dat deze ouder ook fouten, soms grove fouten heeft gemaakt, stort de kinderlijke wereld in en begint de weg naar volwassenheid.

Vertel het verhaal, zo vaak als je nodig hebt. Kom er mee in het reine. "Je bent niet verantwoordelijk voor de keuzes van je ouders". Dit is een belangrijke waarheid die mij ondersteunt in het groeiproces van (oorlogs)slachtoffer-zijn door de acties van mijn vader, naar een bevrijd en vrij, zelfstandig volwassene te zijn.

Bertie Jansen.

Vanuit het bestuur

Herkenning en Herdenken in 2013

De 4 mei herdenking blijft de gemoederen bezig houden! Omdat uit onze enquête vorig jaar bleek dat op dit punt onze achterban verschillend denkt, houden wij ons als bestuur aan het principe van Herdenkingssoevereiniteit: iedereen mag de 4 mei herdenking op de eigen wijze invullen. Als bestuur waren we ook dit jaar vertegenwoordigd bij de nationale herdenking.

Wij vinden het belangrijk dat ons verhaal tegenwoordig goed aan de orde komt in de gastlessen die ook bestuursleden geven op scholen. Jeanne Diele en Ab van Aldijk hebben in de afgelopen periode zo'n 18 gastlessen gegeven in het kader van de oorlogsherdenking. Er blijkt een grote vraag te zijn naar lessen door KFO en dat is een goed teken.

Herdenken vooral in het teken van boeken van KFO

Ook dit jaar hebben we onze donateurs met email weer bijna dagelijks op de hoogte gehouden van artikelen die over dit onderwerp zijn verschenen, maar vooral ook van alle publiciteit die de boeken van kinderen van foute ouders hebben gekregen.

We zijn nu ook in staat om daarvan op **onze website** melding te maken. Ook als u liever geen mail ontvangt, kunt u nu toch alles volgen op www.werkgroepherkenning.nl.

Donateursdag 2013

Dit jaar zal de donateursdag weer in de derde week van november plaatsvinden.

Over de precieze datum en plek wordt u nog geïnformeerd. Het thema dit jaar zal zijn de Toekomst van Herkenning.

Herkenning in 2014

Graag willen we met u in de toekomst kijken en om dit op een verantwoorde manier te kunnen doen, zullen we u deze zomer weer benaderen met een aantal vragen.

Wij hopen dat u weer net zo in grote getale zult reageren als vorige jaren en weer uw stem zult laten horen.

Voortgang projecten

De speciale ingang naar het CABR (het Archief voor de Bijzondere Rechtspleging) via de website van het Nationaal Archief zal pas eind 2013 klaar zijn, we houden u op de hoogte.

Dat het belangrijk is dat hier aandacht aan wordt besteed, blijkt uit het feit dat er bij het CABR iedere dag wel een vraag binnenkomt van iemand die op zoek is naar een dossier van een familielid!

Het boek dat *Chris van der Heijden over de kinderen van 'foute' ouders* schrijft zal dit najaar worden afgerond en volgend voorjaar worden uitgegeven.

Herkenning vertegenwoordigd op Boekpresentatie KFO

In maart en april zijn er boekpresentaties geweest van donateurs. In dit Bulletin wordt daar verslag van gedaan en ook hoe Herkenning daar van zich heeft laten horen.

Hulptelefoon

In het 1e kwartaal van dit jaar zijn er 11 telefoontjes geweest met een hulpvraag en 1 mail.

Veel vragen kwamen er n.a.v. de documentaire van omroep Friesland: Het Grote Zwijgen, die uitgezonden is op 4 mei en 5 mei op Ned. 2. Sommigen die contact hebben gezocht hebben belangstelling om deel te nemen aan een lotgenoten-gespreksgroep van Herkenning. U kunt ons altijd bereiken onder nr. 06-33057003. U kunt via dit nummer ook aangeven wanneer u een persoonlijk gesprek wilt.

Gespreksgroep

De laatste bijeenkomst van de landelijke gespreksgroep voor dit seizoen is op 8 juni. Het zijn fijne middagen geweest en er is veel met elkaar gedeeld, iets waar ieder voor zich veel aan heeft gehad.

We zijn nu met 10 deelnemers (incl. de begeleiders) en die willen graag vanaf september nog een poosje doorgaan. Omdat er zich op dit moment al 10 belangstellenden voor een gespreksgroep hebben gemeld, zal er nog een groep in september van start moeten gaan. Deze groep zal 1x per 2 of 3 weken bij elkaar

komen in Amersfoort en we gaan kijken hoe we daar invulling aan kunnen geven.

Mocht u ook belangstelling hebben om aan zo'n groep deel te nemen, dan kunt u zich opgeven bij Jeanne Diele, tel. 06-330570003

(hulptelefoon) email:

jeanne.dielestaal@werkgroepherkenning.nl of

Hans van Hoof, tel.nr. 0413475838/06-

33186793, email: h.hoof@chello.nl.

De website: het tweede gezicht van Herkenning

De vernieuwde website, die al in februari online is gegaan, blijkt in een behoefte te voorzien.

Er melden zich regelmatig nieuwe donateurs aan en we krijgen ook verzoeken vanuit het buitenland om informatie. Een goede website is een visitekaartje van een organisatie, daarmee laten we aan de buitenwereld zien wie we zijn en wat we doen.

Het bestuur is heel blij dat naast Rik van Burken ook Frans ten Veen zich beschikbaar heeft gesteld om de website te onderhouden en op te treden als moderator. Beiden hebben hard gewerkt om ook het **Forum** weer op te starten. U kunt nu op een veilige manier ook gebruik maken van deze mogelijkheid om met elkaar van gedachten te wisselen.

Verantwoording bestuur

Zoals ieder jaar leggen wij als bestuur verantwoording af over de financiën en over ons doen en laten. U vindt daarom het secretarieel en financieel jaarverslag in dit Bulletin.

Verhoging bijdrage voor donateurs die het Bulletin per post willen krijgen

Uit het financieel jaarverslag blijkt dat de kosten voor het Bulletin, dat gedrukt moet worden en per post verzonden, nu 14,- per persoon per jaar bedragen. Dit is een grote kostenpost die niet in verhouding staat tot de gemiddelde donateursbijdrage van 20,- per jaar. Het bestuur heeft daarom besloten hiervan 50% van de kosten voor haar rekening te nemen en vraagt aan de desbetreffende donateur dit dezelfde te doen. De minimum bijdrage voor donateurs die het Bulletin en andere mededelingen **per post** willen blijven krijgen stellen we op 25,- per jaar. Mocht u problemen hebben met dit bedrag te doneren, dan kunt u contact opnemen met onze penningmeester Ton Scheffel.

Wij wijzen u erop dat u **per mail** niet alleen het Bulletin, maar ook alle tussentijdse informatie kunt krijgen, zonder verhoging van uw bijdrage.

Wij wensen u een mooie en ontspannen zomer toe!

Het bestuur

Nieuwe mailadressen van bestuur en redactie:

cuny.holthuis-buve,
voorzitterSWH@werkgroepherkenning.nl
ton.scheffel@werkgroepherkenning.nl
Jeanne.diele-staal@werkgroepherkenning.nl
ab.van.aldijk@werkgroepherkenning.nl
rik.van.burken@werkgroepherkenning.nl
gonda.scheffel-baars@werkgroepherkenning.nl

LEONI JANSEN: GEHEIM.

Het oorlogsverhaal van mijn vader.

Uitg. De Kring, ISBN 978 9491567 06 3

In dit boek vertelt Leoni hoe zij op reis gegaan is naar alle plaatsen waar haar vader geweest is tijdens en na de oorlog. De reis voert naar Tunesië, de VS, in Nederland naar Duinoord en Veenhuizen. En ze spreekt met familieleden, de zusters van haar vader.

Dan wordt duidelijk dat het verhaal van haar vader niet alleen ook háár verhaal is, maar het verhaal van een hele familie. Als zij zelf met het verhaal naar buiten wil komen, dan krijgen ook familieleden hiermee te maken en dat willen dezen zelf liever niet. Ze hebben er in de familie altijd over gezwegen, het zelfs hun eigen kinderen niet verteld. De invloed reikt dus veel verder dan Leoni aanvankelijk heeft gedacht. Toch blijft ze bij haar besluit om het zwijgen te doorbreken om zo voortaan normaal over het verleden te kunnen praten.

Ze beseft dat de buitenwereld nu op een andere manier naar haar zal kunnen kijken. Zoals die man waarmee ze een zakelijk meningsverschil had en die ineens haar vaders verleden erbij ging halen. Aan de andere kant is daar de schoonmoeder van haar vader, half-Joods, die hem indertijd in haar familiekring heeft opgenomen, ondanks zijn verkeerde politieke keuze. Ze ontkende die foute keuze niet, maar wist die wel te relativeren: zoals wij allemaal fouten kunnen maken. Dat is groots! Heeft zij intuïtief gezien waarom die jonge man van 21 jaar tot zijn keuze om in het Duitse leger te gaan gekomen is, de familieomstandigheden die hem benauwdend begrepen?

GSB

Leoni Jansen

LEONI JANSEN EN MARCEL RÖZER MET ELKAAR IN GESPREK

Samenvatting artikel Volkskrant 16 april 2013.

Zowel Leoni als Marcel ondernamen een zoektocht naar het levensverhaal van hun vader. Leoni schreef erover in haar boek 'Geheim' en Marcel in zijn boek 'Zo vader'. Ze ontdekten toen ze elkaar leerden kennen veel overeenkomsten tussen de verhalen van hun vaders en de problemen die hun zwijgen veroorzaakten in beide families.

De vaders vochten beiden in dienst van de Duitsers, Leoni's vader in het leger van generaal Rommel in Noord-Afrika, Marcells vader als lid van de Waffen SS aan het Oostfront. Marcel wilde vooral duidelijkheid krijgen voor zichzelf en zijn kinderen. Toen die geboren werden beseftte hij nu zelf vader te zijn en in zijn gezin het zwijgen geen kans meer te willen geven. Leoni voelde tijdens haar tocht naar Santiago di Compostella haar vader naast zich lopen en vond toen dat ze niet meer om zijn verhaal heen kon. Ze had voor die tijd min of meer afstand van hem genomen en werd nu weer bij hun relatie bepaald. 'Schrijven helpt, het haalt de toplaag van het gevoel van onbehagen en het verdriet', schrijft Leoni.

Marcel vindt dat een zoektocht nooit klaar is, maar ervaart ook dat hij door het verleden onder ogen te zien zich heeft kunnen ontdoen van de gevoelens van schuld en schaamte die hem drukten. In die zin heeft het schrijven therapeutisch gewerkt.

Beide schrijvers hebben zichzelf nooit moedig gevonden, maar doordat anderen hun dat telkens weer zeggen, beginnen ze in te zien dat ze dat wel degelijk waren en zijn. Leoni was

onder de indruk van het optreden van Debbie Petter die het verhaal van haar Joodse moeder in het theater bracht. Als Leoni aan haar lot denkt, weet ze dat de ervaringen van haar vader daarbij in het niet vallen en ook Marcel spreekt zich erover uit dat hij zich altijd bewust is van het meerdere lijden van anderen. Beiden zijn het er over eens dat ze het geluk hebben gehad dat ze over hun familiegeschiedenis hebben kunnen schrijven.

Marcel verwijt zijn ouders niets, maar door hun zwijgen is hun last wel bij hem terechtgekomen. Alle moeilijke ervaringen in het leven, bijvoorbeeld een sterfgeval, moeten verwerkt worden, anders zadel je daar je kinderen mee op, stelt hij. Over de oorlog praten was in beide gezinnen geen optie. Leoni heeft haar vader wel verweten alleen aan zijn eigen emoties te denken en die van haar terzijde te schuiven, alsof die er niet mochten zijn.

Marcel was bang van zijn boosheid waarvan hij niet eens de precieze inhoud kende. Het was geen boosheid naar zijn ouders, omdat hij terdege beseft dat hij waarschijnlijk ook geen held zou zijn als 'de pleuris' in Nederland zou uitbreken. Hij heeft leren leven met zijn angst en het verdriet dat ongedefinieerd soms naar boven komt. Hij heeft het schrijven als belangrijk uitdrukingsmiddel gevonden en zal nog meer gaan schrijven. Over de grote levensvragen waarmee mensen te maken, de keuzen die ze moeten maken.

Hij heeft de Achterhoek en zijn woonplaats Ulft verfoeid, maar doet dat niet meer. De mensen

daar hebben een milde manier gevonden om met het verleden en de fouten ervan om te gaan. Iedereen wist alles, maar Marcel is nooit om zijn vader gepest. Dat zou in Amsterdam wel anders geweest zijn, denkt hij. Hij is op signeeravonden in de Achterhoek geweest en het beviel hem dat ook weinig belezen mensen zijn boek kochten. Ze durfden vragen te stellen en dat voelde goed.

Leoni en Marcel hebben hun boeken niet geschreven om hun vaders te rehabiliteren. Leoni kan wel verklaren waarom haar vader zijn keuze gemaakt heeft, maar wil die richting niet uit, want als je gaat verklaren zit je voor je het weet in de vergoelijking, de scheidslijn is heel dun. Marcel geeft ook geen verklaring, maar wil wel kwijt dat zijn vader 19 was toen hij zijn keuze maakte, als ongeletterde jongeman uit de Achterhoek. Dat zijn de feiten. Leoni vindt dat het verhaal gewoon verteld moet worden, zonder dat mensen het helemaal of haar gaan interpreteren. Een Joodse vrouw vond dat ze haar vader moest veroordelen, maar dat is Leoni niet met haar eens. Die opmerking heeft haar wel erg geraakt, ze heeft er slecht door geslapen.

Marcel Rözer

Marcel vertelt dat de kioskhouders vlak bij zijn huis zoon van een verzetsstrijder is, een man die ook altijd over het verleden heeft gezweven. Hij vindt het bitter te moeten constateren dat ook kinderen in Joodse families

net als die zoon van de verzetsstrijder en net zoals hijzelf hebben moeten leven met zwijgende vaders. Hoe groot de verschillen tussen de families ook waren, voor de kinderen zijn de gevolgen van het zwijgen hetzelfde geweest. Leoni ervaart ook, hoe kinderen van verzetsdeelnemers haar na een voorstelling aanspreken over het zwijgen dat ze uit eigen ervaring kennen. Zwijgen is niet alleen een manier van overleven, maar is ook gevolg van schaamte, stelt Marcel. Angst voor schande, angst voor afwijzing. Ze merken op dat er als het ware een centraal thema is: de betekenis van een vader in zijn eigen gezin, maar ook in de maatschappij, als opvoeder, als voorbeeld.

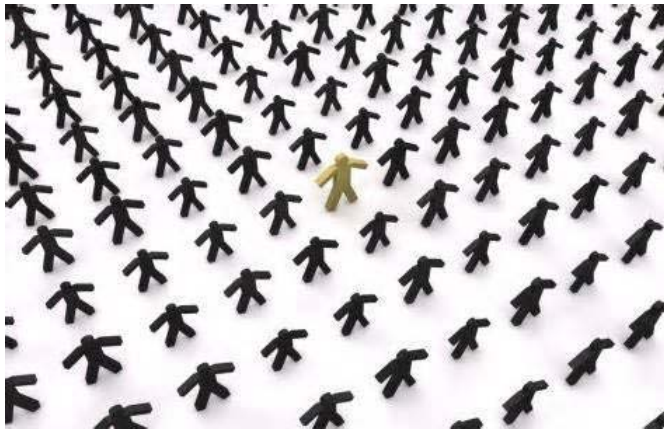
Marcel en Leoni zijn in hun eigen gezin juist heel open, waarschijnlijk als een reactie op de verpletterende zwijgzaamheid in het gezin waarin ze opgroeiden. Er kan over alles gesproken worden en dat wordt dan ook gedaan. Leoni heeft gemerkt dat je open zijn kan, een geheim kunt openbaren en dat je er niet aan dood gaat. Ze heeft wel ingezet op de reactie van haar tantes, maar vlak voor het boek uit kwam heeft ze hen nog gebeld. Toen bleek dat ze het toch, na al die jaren zwijgen, en onder druk van het te publiceren boek, een plek hadden kunnen geven. Dat viel alles mee.

Marcel heeft in een radioprogramma gesproken over een 'verkeerde keuze'. Die term bevalt hem beter dan de term fout en het koppel goed en fout. Met die termen suggereer je dat er een opperrechter zou bestaan die daarover beslist. En zo'n opperrechter is er niet. Marcel voegt eraan toe, dat hun vaders een foute keuze hebben gemaakt, en niet geweten hebben hoe ze die moesten herstellen. Door hun boek te schrijven hebben Leoni en Marcel geprobeerd dat te doen.

Marcel Rözer: *Zo vader*, uitg. Nijgh & Van Ditmar

Leoni Jansen: *Geheim*, uitg. De Kring

Naar aanleiding van het boek **Zo Vader** van **Marcel Rözer** schreef Dineke Swart o.a. aan hem:

'Ik worstel al mijn hele leven ergens mee. En dat waarmee ik worstel "begon" na de bevrijding, toen ik, 8 jaar oud, terugkwam met mijn ouders en 2 zusjes, in Nederland. Na 3/4 jaar als vluchteling in Duitsland gewoond te hebben. N.S.B.-vader in de gevangenis, alles kwijt, etc., etc. Geen grond meer onder de voeten, geen beschutting meer, ETC.ETC.ETC.

Een hele lange uitzoekerij, en hoe te leven, volgt. Vorig jaar was ik blij met een nieuw soort verhalen: van Ebbe Rost van Tonningen, van Katenka Woudenberg (actrice), en van een Duitse actrice. Verhalen waarin verbondenheid met de aangeklaagden bestaat. Dit voorjaar nog meer zulke verhalen. Ik las eerst Geheim, van Leoni Jansen, en daarna Uw boek.

De laatste dagen vroeg ik me heel gericht af, wat is nou de bedruktheid die ik altijd voel? Via Uw boek kwam er gisteravond opeens een antwoord dat, geloof ik, erg bevrijdend voor me is. Het is niet een thema waarover U uitweidt. Maar het schemert wel dóór in wat U vertelt. Ulft, na de oorlog. De mensen buiten Uw familie wisten het ook. In Uw familie was de eigen oorlogsgeschiedenis een bekend verhaal. Zie tante Otti die over Uw vader zegt: jij was toch in Rusland. Dat bekende verhaal was geen vanzelfsprekende gespreksstof in huis. Heel af en toe vangt u binnen de familie, geloof ik, in uw jeugd wat op. En heel af en toe vertelde uw vader wat. En buitenshuis waren er soms gekke reacties: ah, ben je een 'Rözer', bijvoorbeeld.

Opeens, toen ik me bovenstaande van uw situatie voor de geest haalde, klikte er iets in me. Eigen, heel vroegere belevingen, kwamen, lijkt me terug. Voor mij zat het ongemakkelijke blijkbaar in de mogelijke reacties van de buitenwereld op mij.

IK WAS ANDERS, dacht ik, gezien onze wederwaardigheden in bevrijd Nederland en gezien mijn vader. Ik verwachtte/vreesde reacties op mijn "eigenheid", die ik heel pijnlijk zou vinden. Ik voelde me erg onveilig (in gevaar) en verborg mijn (meegekregen) eigenheid zo veel mogelijk. Want als ik die eigenheid toonde, vielen ze over me heen, vreesde ik. De reageerders staan zó sterk, ze hebben maatschappelijke oordelen aan hun zijde staan.

Het klinkt niet zo indrukwekkend, wat ik u hierboven probeer uit te leggen over het altijd aanwezige ongemak (anders-zijn) van mij. Door mijn verbondenheid met mijn geschiedenis, mijn ouders etc., heb ik deel aan het BOZE, dat de maatschappelijke beoordelaars ervan gemaakt hebben. Het is voor mij, via mijn verplaatsen in uw situatie, in Ulft, zo'n opluchting om wat oude ervaringen/gevoelens onder het IK BEN ANDERS, terug te vinden. Die tegenstelling tussen binnenshuis en buitenshuis, die overmacht van buitenshuis.

Volgens mij zijn we niet erfelijk belast, maar zitten we klem tussen twee verhalen. Ik schrijf u dit omdat ik u dankbaar ben voor uw boek, en wat het mij gisteren opleverde. Ik schrijf het u ook in de hoop dat mijn uitzoeken ook voor u wat opheldert. Wie weet.'

VRAAGGESPREK MET ROELIE ANSINGH

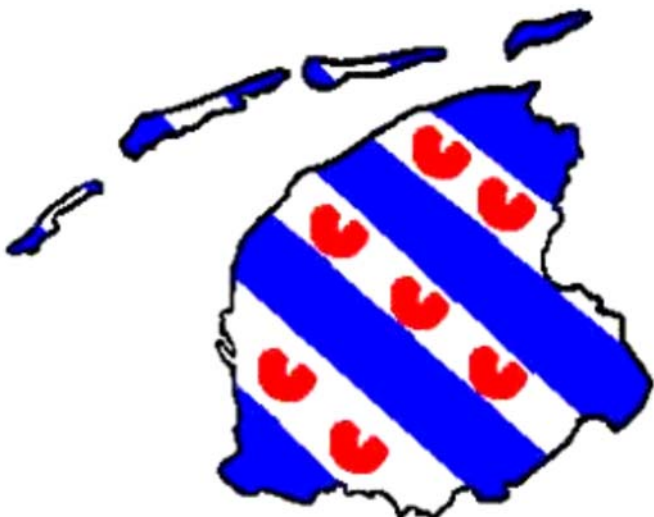
Na enige tijd kwam ik weer op mijn stek terug. *Op welke manier en wanneer heb je met Herkenning kennis gemaakt?*

In 1983 las ik in een opinieweekblad een interview met Tine Bookelman. In haar verhaal herkende ik veel en naar aanleiding daarvan zette ik mijn eigen verhaal op papier. In dezelfde brief naar Herkenning vroeg ik om meer informatie en die werd mij ook prompt toegestuurd. In 1984 heb ik me opgegeven als deelnemer aan een landelijk weekend in Ossendrecht. Ik zou samen komen met mijn ex-man, maar uiteindelijk ging ik alleen. Dat ik mijn verhaal kon vertellen was voor mij heel belangrijk, het werkte verhelderend.

Op een later weekend voegde iemand mij toe: 'Wat doe jij hier, je bent veel te jong'. Dat was pijnlijk, maar Dick Woudenberg, toen voorzitter, zei in zijn speech dat het ook voor jongeren, ook voor hen die na de oorlog geboren zijn, belangrijk is om hun verhaal kwijt te kunnen.

Wanneer ben je benaderd om regiocoördinator te worden?

Vrij snel al, maar welk jaar weet ik niet precies. Hans Sonneveldt vroeg me, maar ik heb eerst de boot afgehouden. Maar enkele jaren later stemde ik toe, ik werd contactpersoon voor het hele Noorden. Later hebben we dit grote gebied in tweeën gesplitst: Friesland aan de ene kant en Groningen en Drenthe aan de andere kant. Ik deed het werk in Friesland en Riet Niemeyer en Jantje

Bonthond verzorgden de andere twee provincies. Dat werkte aanvankelijk heel goed, maar een paar jaar later hebben we er toch weer één regio van gemaakt.

Ik durfde het aan een groep te leiden doordat ik ervaring had opgedaan en nog steeds meedraaide in een groep van de FORT (Feministische Oefengroep Radicale Therapie). In die groep waren we gericht op therapie, in de groepen van Herkenning lag de nadruk op het vertellen van je verhaal. We gingen wat minder in de diepte, maar het niveau waarop we werkten leverde toch resultaten op.

Wat vond je het belangrijkste in je taak als regiocoördinator, wat waren de goede momenten?

Voor mij is altijd het belangrijkste geweest dat de praatgroep een veilige omgeving was, waarin je je verhaal kon vertellen zonder dat je je hoefde te verdedigen. Zonder dat je veel hoefde uit te leggen. De anderen hadden soortgelijke verhalen, begrepen je en aanvaardden jouw verhaal zonder meer. Je eigen verhaal vertellen, dat was de rode draad door alle bijeenkomsten heen.

Soms waren er mensen in zo'n groep die niet veel zeiden, die het nog moeilijk vonden om hun verhaal te vertellen. Ik respecteerde dat, omdat vertrouwen groeien moet, niet afgedwongen kan worden. Ook de gezelligheid in de groep vond ik een belangrijk element, omdat die meebouwt aan veiligheid en vertrouwen. Met een van de groepen van toen heb ik nog steeds contact. We komen eens in de anderhalf, twee jaar bij elkaar in een soort reünie. Die ontmoeting doet ons goed, maar toch zien we nu na vele jaren dat mensen besluiten hun eigen weg te gaan en niet meer te komen. Ook goed.

Er waren vast ook wel moeilijke dingen, wil je daar iets over zeggen?

Ik heb heel lang de groepen in mijn eentje gedaan. Dat is zwaar, omdat alles op jou aankomt. Later bood iemand aan het eind van een serie groepsgesprekken aan om samen met mij een nieuwe groep te doen. We hadden goede afspraken over onze samenwerking gemaakt, maar in de praktijk bleek er verschil in aanpak tussen ons te bestaan. Dat botste en dat had ook weerslag op de groep.

Heel jammer. Als ik echt serieus over een moeilijkheid wilde praten kon ik altijd terecht bij Hans Sonneveldt. In de negentiger jaren kwamen er bijeenkomsten voor regiocoördinatoren. Daar konden we ervaringen uitwisselen en eventuele problemen met elkaar bespreken. Echte supervisie vond ik het niet omdat er ook over bijvoorbeeld beleidszaken met ons werd gesproken. Midden jaren negentig besloot ik er mee te stoppen. Zus Wassenaar nam toen mijn taak over.

Tenslotte vond ik in Jurrien Oortwijn iemand waarmee de samenwerking heel goed ging, we voelden elkaar prima aan.

Zo rond de eeuwwisseling werd de animo voor praatgroepen minder. Eigenlijk is die tak van de activiteiten van Herkenning langzaam als een kaars uitgegaan, hoewel er nu dan weer een landelijke groep is die het heel goed doet. Misschien is een praatgroep als verschijnsel wat uit de tijd, misschien zie je die alleen nog bij patiëntenorganisaties.

Vanaf de beginjaren van deze eeuw komen we met de contactpersonen van Drenthe, Groningen en Twente twee maal per jaar bij elkaar. Het is gestart als een intervisiegroep, maar de laatste jaren hebben deze bijeenkomsten meer het karakter van een vriendenbijeenkomst. Warm en vertrouwd.

Herinner je je een paar bijzondere dingen?

Onlangs belde een dochter van iemand die een jaar of 6,7 geleden bij mij in een praatgroep gezeten had op dat haar vader overleden was. We kwamen indertijd altijd bij elkaar in het verzorgingstehuis waar hij woonde. Zijn dochter en ik spraken erover dat hij nooit over zijn achtergrond had durven spreken, de omstandigheden in een tehuis zijn daar niet erg geschikt voor. Zijn dochter nodigde me uit voor de crematie. Daar hield zij een toespraak waarin ze iets zei over de achtergrond van haar vader. Ze voegde eraan toe dat dit voor haar de eerste keer was dat ze er in het openbaar over sprak. Later vertelde ze aan mij dat het telefoongesprek met mij haar ervan overtuigd had dat ze hier open over wilde zijn.

Wat heeft Herkenning voor jou zelf betekend?

Ik kan nu over mijn achtergrond praten zonder dat ik geëmotioneerd raak, zonder dat ik me

schaam of schuldig voel. Op mijn werk was een externe medewerker aangetrokken die ter kennismaking een speech hield. Daarin had hij het over Geert Wilders en hij zei over hem dat het geen wonder was dat hij er zulke ideeën op na hield omdat zijn vader in Indië bij de NSB was geweest. Na afloop sprak ik hem hier op aan en hij luisterde naar mijn opmerking: 'Ik voel niks voor het gedachtegoed van Wilders, terwijl ik toch ook een kind van een NSB'er ben. Trek niet te snel conclusies en bedenk dat er onder je toekomstige cliënten nakomelingen van NSB'ers kunnen zitten die je met zulke uitspraken kan kwetsen'.

Onlangs zat ik met een oude man een krantje voor een vereniging in elkaar te zetten, toen hij over Máxima opmerkte dat zij er maar mooi mee zat met het verleden van haar vader. Mijn reactie was dat je natuurlijk kinderen nooit op het gedrag of de keuze van hun ouders mag aankijken. Ik vertelde hem daarop dat mijn vader bij de NSB was geweest. We hebben er verder een heel leuk ontspannen gesprek over gehad.

Heb je nog een wens voor Herkenning?

Ik hoop dat we er over niet al te lange tijd een punt achter kunnen zetten, omdat wij op basis van gelijkwaardigheid als kinderen van de oorlog naast andere kinderen van de oorlog geaccepteerd zijn. Er is veel verbetering gekomen in hoe er tegen ons wordt aangekeken, maar er valt hier en daar nog wel wat bij te schaven.

Roelie, dankjewel voor dit vraaggesprek, maar vooral voor al die jaren dat je actief geweest bent voor Herkenning. Je bent nu met je taak gestopt om meer tijd te hebben voor je familie. Ik hoop dat jullie in wat rustiger vaarwater komen zoals het er nu uitziet en dat je dan zult kunnen genieten van alle goede dingen die er bestaan. Het leven is meer dan het verleden heb je ervaren, ik hoop dat het nog veel goeds voor jullie in petto heeft.

Gonda Scheffel-Baars

Boekpresentaties van 'Scherven' en 'Verzwegene Levens'

Het voorjaar bracht ons, ondanks de langdurige koude, nog een warme impuls, want in maart en april presenteerden onze donateurs Bettina Drion en Zonneke Matthée hun nieuwe boeken.

Een boek over nazaten van foute Nederlanders en hun familieleden – dat is de ondertiteling van het boek van Bettina. Op de presentatie begin maart in Zaandam – die werd gefilmd door SBS 6 en uitgezonden in de nieuwsrubriek Hart van Nederland – werd zij daarover ondervraagd door de persmedewerker van het comité 4/5 mei. Een goede keus zo bleek, want de hamvraag: waarom is het nog nodig dat aan KFO aandacht wordt besteed, kon zo uitgebreid aan de orde komen. Haar eigen ervaringen met het onderzoek naar haar grootvader, die ze heeft uitgewerkt in haar roman 'Porselein', brachten haar bij andere KFO. De problemen waarmee kinderen van ouders met een fout verleden, zijn opgezaald, is het hoofdthema in haar boek.

Aangezien zij veel bij het Nationaal Archief is geweest voor onderzoek, had zij ervoor gekozen om het eerste exemplaar aan het hoofdpublicaties dr. Paul Brood aan te bieden. Hij schetste in wat voorbeelden hoezeer het zoeken naar wat er gebeurd is nog actueel is: dagelijks (!) komt er bij het Archief voor de Bijzondere Rechtspleging een vraag binnen of er soms een dossier van een familielid aanwezig is.

Die vragen worden met veel schroom gesteld, de medewerkers van het CABR zijn eigenlijk wel een beetje verbaasd dat dit nog zoveel schaamte met zich meebrengt. Als mensen dan het dossier hebben ingezien, zijn ze vaak opgelucht. En er zijn nog steeds heel veel dossiers die nooit zijn ingezien!

Uw voorzitter was gevraagd om namens Herkenning iets te vertellen, een goede mogelijkheid om nog eens te laten zien, dat een belangenorganisatie nog steeds nodig is, omdat het taboe nog lang niet is verdwenen.

Zwijgen is ook het hoofdthema van het boek van Zonneke dat eind april in het

Verzetsmuseum in Amsterdam werd gepresenteerd. Hans Blom, oud-directeur van het NIOD, die ook het voorwoord schreef voor 'Verzwegene Levens', hield een persoonlijk verhaal over zijn eigen gespleten familie. Een vader in het verzet, grootouders en ooms en tantes fout, de impact die dat op de familie heeft gehad, was enorm. Maar ook dat er, ondanks de politieke tegenstellingen, veel liefde onderling was.

Het boek van Zonneke is een uitwerking van de interviews die zijn afgenomen in het kader van een project over oral history van het instituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis in Amsterdam – Aletta E-Quality. Lyn Mc Devit Pugh, een Australische die verantwoordelijk was voor dit project, vertelde vervolgens hoe zij, toen ze in de jaren 70 vanuit Australië naar Nederland kwam, hier al snel het idee kreeg dat 95 % van de Nederlanders in het verzet had gezeten! Met dat beeld voor ogen was ze er eerst fel op tegen dat er een interviewproject voor foute vrouwen kwam, maar dit project had wel haar ogen geopend. Nadat ook ondergetekende namens Herkenning nogmaals het belang van voorlichting en openheid had benadrukt – helaas nog steeds nodig, zelfs nu we een koningin met een foute vader hebben – vertelde Zonneke hoe dit boek tot stand was gekomen en hoe divers de verhalen zijn. Opmerkelijk: hoewel Zonneke geassocieerd onderzoeker van het NIOD is, was er niemand van dit instituut aanwezig!

Bijzonder was dat het eerste exemplaar aan de directeur van het Verzetsmuseum, Liesbeth van der Horst, werd aangeboden. Zij vertelde dat zij in het museum ook de andere kanten van de oorlog wilde laten zien. Zo komt er in het nieuwe Kindermuseum een ervaringsplein, waarin kinderen zich kunnen inleven in personen met een andere identiteit, waaronder ook een KFO. Daarvoor zijn veel verhalen nodig, die als voorbeeld kunnen dienen en met name van KFO mogen er nog wel meer bijkomen.

Cuny Holthuis

BETTINA DRION: SCHERVEN. Nazaten van foute Nederlanders over hun familieverleden
Uitg. Marmer, 2013, ISBN 978 94 6068 1240

In haar boek 'Porselein' schreef Bettina Drion de geschiedenis van grootvader Sam en kleindochter Suzan, op basis van haar eigen familiegeschiedenis.

In haar nieuwe boek, 'Scherven', beschrijft Bettina in het eerste hoofdstuk de lange weg die zij en haar vader moesten gaan voordat hun in het fictieve verhaal van Sam en Suzan verpakte familiegeschiedenis als boek kon verschijnen. In de volgende hoofdstukken schrijft ze over de levensverhalen van vier mensen waarvan de (groot)vader en/of moeder tijdens de oorlog de kant van de bezetter had(den) gekozen. In deze hoofdstukken staat in aparte kaders informatie over bijvoorbeeld de NSB, de Germaanse SS en Waffen SS, het Nationaal Archief, de Bijzondere Rechtspleging en werkgroep Herkenning.

Heel herkenbaar is haar moeizame tocht vanaf het moment dat ze zekerheid krijgt over het feit dat haar grootvader bij de NSB is geweest totdat ze in staat is er mee in de publiciteit te treden. Het kost tijd om de waarheid te accepteren, tijd voordat ze aan haar vader naar zijn herinneringen durft te vragen. Hij op zijn beurt heeft tijd nodig om zich dingen te willen herinneren. De zoektocht wordt een poosje stop gezet als haar vaders gezondheid in de knel dreigt te komen en als zij het niet verstouwen kan dat haar grootvader misschien collega's heeft verraden. Ze gaat pas verder als ze Woody ontmoet met wie ze voortaan op pad kan gaan en haar emoties kan delen. Het fictieve verhaal schept de nodige afstand zodat de feiten die aan het licht komen te hanteren zijn. Toch besluit ze om bij de publicatie van het boek open kaart te spelen en het zwijgen over haar familieachtergrond te doorbreken. En ze is trots op haar vader die door de tocht, hoe moeizaam ook, zijn stugheid achter zich heeft kunnen laten, opgebloeid is en nu naar voren

durft te komen, eindelijk zijn schuilhoek uit. In het verhaal van Christian valt op dat hij pas echt zijn familiegeschiedenis leert kennen als hij het dossier van zijn vader heeft gelezen. Daaruit blijkt dat deze door een buurman aangegeven is, maar dat daartegenover negen andere buurtgenoten voor hem gepleit hebben omdat hij verzetsdaden heeft uitgevoerd. Jammer dat de schaamte en de schuldgevoelens over zijn aanvankelijke politieke keuze kennelijk zo sterk waren dat de trots op zijn latere keuze voor het verzet daardoor tenietgedaan werd en hij over alles gezwegen heeft.

Evenals bij Christian werd voor Anniek een crisis in haar leven het beginpunt van het uitzoeken van haar familiegeschiedenis. Ze kreeg contact met Herkenning, ontving een adres van een therapeute die met de problematiek op de hoogte is, maar ging pas jaren later naar haar toe. Wat haar steeds meer benauwde was dat ze het nooit aan haar kinderen had verteld en ook dat ze niet precies wist wat haar vader in de oorlog had gedaan. Bezoek aan het Nationaal Archief, samen met haar therapeute, gaf duidelijkheid en opluchting. Haar kinderen reageerden ook positief.

De enige die onder eigen naam in het boek voorkomt is Grimbert Rost van Tonningen. Zijn bekende naam heeft hem als kind en in de puberteit veel narigheid bezorgd, die heeft later echter ook deuren voor hem geopend. Hij heeft pas geleidelijk aan begrepen welke ideeën zijn vader en moeder aanhingen, maar er is bij hen geen familiegeheim geweest dat, juist doordat het niet geweten werd, onrust en schade kon aanrichten. Hij prijst zich daar gelukkig mee, evenals met de omstandigheid dat hij niet in oorlogstijd geleefd heeft. Was dat wel zo geweest, dan had hij waarschijnlijk niet aan de druk van de familie kunnen ontkomen. Nu had hij steeds op de goede momenten krachtige personen naast zich die hem konden steunen in het zoeken van zijn eigen weg.

Marianne is het kleinkind van een grootvader die tijdens de oorlog burgemeester was in een gemeente in de Betuwe. Omdat haar ouders nog leven moet er in haar verhaal het een en ander weggelaten worden, ze wil hen niet in problemen brengen. Haar moeder heeft in de internering genoeg nare dingen meegemaakt, al

heeft ze zich daar nooit precies over uit gelaten. Marianne lijdt aan een angststoornis die waarschijnlijk terug te voeren is op de verzwegen verhalen in haar familie. Toen ze op internet toevallig gegevens over haar grootvaders veroordeling vond, was dat het signaal om de zaak verder uit te zoeken. Ook voor haar betekende een bezoek aan het Nationaal Archief een opluchting, vooral omdat er ook brieven in de dossiers zaten die een gunstig oordeel over haar grootvader uitspraken.

Bettina heeft met meer nazaten van NSB'ers gesproken, maar zij trokken zich toch op een bepaald moment terug, hetzij op verzoek van familieleden, hetzij vanwege eigen angst de gevolgen niet aan te kunnen, ook al zou hun verhaal onder pseudoniem verteld worden. Dat maakt duidelijk dat het in 2013 voor sommige mensen nog te moeilijk is om openlijk over het verleden te spreken, vanwege de angst niet begrepen of afgewezen te worden. Het maakt ook duidelijk dat er nog steeds signalen uit de samenleving komen dat mensen op het verleden van hun (groot)ouders afgerekend kunnen worden, ondanks een duidelijke mentaliteitsverandering anderzijds om mensen op hun eigen merites te beoordelen. Bettina en de door haar geïnterviewden vinden het heel belangrijk hun steentje bij te dragen aan een verdere mentaliteitsverbetering.

GSB

Beknopt **financieel jaarverslag** over het jaar 2012

We kunnen het jaar 2012 met een kleine winst van ruim 1100,-- euro afsluiten.

Dit is veroorzaakt door verschillende factoren. De belangrijkste is dat we meer donaties hebben ontvangen dan we verwacht hebben; ook waren de schenkingen hoger dan geraamd. Dit is voor ons een verheugend bericht, omdat wij daardoor merken dat onze donateurs ons werk belangrijk vinden.

In 2012 hebben we subsidie ontvangen voor het houden van de donateurdag in 2011, terwijl de rekening van de dag in 2012 nog niet was ontvangen.

Doordat we het contract voor de vaste telefoon hebben opgezegd en nu werken met een prepaid - telefoon zijn de kosten voor de telefoon behoorlijk gedaald. Wel hebben we aardig wat geld uitgegeven aan de website, maar die mag er nu dan ook zijn.

Sommige posten waren meer dan geraamd. De portokosten zijn zelfs verdubbeld ten opzichte van het jaar 2011. Dit geldt ook voor de reiskosten van onze vrijwilligers. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat er weer een landelijke praatgroep bestaat.

Door het een en ander is onze reserve weer wat toegenomen en dat is prettig, omdat we voor het jaar 2013 grote uitgaven hebben gepland voor een onderzoek naar onze geschiedenis.

Uw penningmeester,
Ton Scheffel

JAARVERSLAG 2012 STICHTING WERKGROEP HERKENNING

Bestuursvergaderingen

Het bestuur is in 2012 zes keer bijeen geweest, op 8 februari, 4 april, 6 juni, 1 augustus, 7 november en 12 december.

In de vergaderingen van februari en april is veel aandacht geweest voor de gelden die de Stichting Vrienden van Herkenning wilde geven aan projecten.

In juni hebben we als bestuur de commotie rond de herdenking van 4 mei geëvalueerd. Dit heeft geresulteerd in het opstellen van een enquête voor onze achterban.

In de tweede helft van het jaar was veel aandacht nodig voor het vlot trekken van de vernieuwde website. Rik van Burken is bereid gevonden om dit op zich te nemen en is in staat geweest om in zeer korte tijd dit project te voltooien. Het bestuur heeft hem vervolgens gevraagd om tot het bestuur toe te treden voor de portefeuille digitalisering.

Publiciteit

Rond 4 mei is er veel onrust geweest naar aanleiding van een gedicht over een SS'er. Het bestuur heeft de donateurs die een emailadres hebben, op de hoogte gehouden met actuele informatie. Daarop zijn weer reacties gekomen en werd de vraag opgeworpen wat de positie van het bestuur in deze discussie is. Enkele bestuursleden en donateurs zijn geïnterviewd voor radio- en tv programma's en kranten.

Enquête

Naar aanleiding van de commotie rond de herdenking op 4 mei heeft het bestuur besloten om de donateurs te vragen naar hun mening over herdenken. Er is een korte enquête per mail en post gestuurd, waarop meer dan 80 donateurs hebben gereageerd. De resultaten van deze enquête zijn in het decembernummer van het Bulletin gepubliceerd. Het bestuur heeft daaruit haar conclusies getrokken:

'herdenkingssoevereiniteit' zal bij Herkenning voorop staan, aangezien er binnen de achterban verschillend over dit onderwerp wordt gedacht. Bestuursleden die naar buiten treden over dit onderwerp doen dit op eigen titel, waarbij ze wel aangeven hoe er binnen Herkenning over wordt gedacht.

Communicatie met de achterban

Via het secretariaat heeft het bestuur in 2012 regelmatig aan de donateurs die hun emailadres hebben doorgegeven bericht gestuurd over verzoeken tot medewerking aan radio- en televisieprogramma's, berichten over tentoonstellingen en debatavonden en publicaties in kranten en tijdschriften die onze doelgroep aangaan.

De hulptelefoon

De telefoongroep is dit jaar 1x bij elkaar geweest onder supervisie van Anneloes Hamelynck. Vanwege het dalend aantal hulpvragen is er geen telefoongroep meer. Jeanne Diele, bestuurslid, neemt de hulptelefoon waar. Bij langere afwezigheid van haar neemt Ab van Aldijk, ook bestuurslid en lid van de telefoongroep, het van haar over. Anneloes Hamelynck gaf aan dat supervisie nu niet meer nodig is. We hebben daarom van haar en ook van Roelie Ansingh, die jarenlang onze regiocoördinator van Friesland is geweest, afscheid genomen.

Er zijn ongeveer 20 hulpaanvragen per telefoon geweest. Deze beheldden informatie over bezoek aan het Nationaal Archief of een zoektocht naar een familielid. Ook was er behoefte om eindelijk het verhaal, dat vaak nooit verteld mocht en kon worden, te kunnen vertellen aan een deskundige lotgenoot. Een aantal bellers heeft zich daarna opgegeven voor een gespreksgroep.

Er waren ook vragen van kinderen van Duitse militairen over de zoektocht naar onbekende familie. Deze worden altijd doorgegeven aan Ab van Aldijk, die als kind van een Duits militair daar ervaring mee heeft. Daarnaast komen er regelmatig verzoeken om hulp en inlichting binnen via de secretariaatsmail en via de website. Ook deze worden afgehandeld door het secretariaat of de telefoongroep van Herkenning.

De gespreksgroep

Net als in voorgaande jaren was er in 2012 een gespreksgroep. Deze komt om de twee of drie weken bij elkaar in

Amersfoort onder leiding van bestuurslid Jeanne Diele-Staal en Hans van Hoof.

Deze groep blijkt nog steeds een goede functie te hebben om mensen te laten ervaren hoe ze met hun afkomst om kunnen gaan. Eens per jaar wordt de groep opengesteld voor nieuwe lotgenoten.

Voorlichting

Naast een aantal donateurs zijn ook twee bestuursleden, Jeanne Diele-Staal en Ab van Aldijk, betrokken bij het gastsprekersproject van Herinneringscentrum Westerbork. In 2012 hebben zij **15 gastlessen** gegeven. Er is veel vraag naar gastsprekers met onze achtergrond bij scholen en opleidingen en ook voor andere activiteiten van Westerbork die te maken hebben met onze achtergrond is de medewerking van Herkenning gevraagd. Vanuit hogescholen zijn er ook vier verzoeken om interviews geweest.

Projecten in samenwerking met de Stichting Vrienden van Herkenning (SVH).

Het bestuur van de Stichting Vrienden van Herkenning heeft dit jaar besloten om haar resterende gelden aan drie projecten te geven en haar nalatenschap aan de Werkgroep Herkenning.

Aan historicus Chris van der Heijden is €12.500,- toegezegd voor het schrijven van een collectieve biografie over de kinderen van 'foute' ouders. Om dit boek te kunnen realiseren heeft ook de Werkgroep Herkenning een bijdrage geschonken van € 7.500,-.

Aan Rinke Smedinga is €4.000,- toegezegd voor het schrijven van een handleiding voor mensen die in het CABR naar hun familiegeschiedenis op zoek zijn. Samen met het Nationaal Archief wordt dit nu gerealiseerd.

Bijdragen aan projecten van het Herinneringscentrum Westerbork

Ook dit jaar heeft het bestuur een bijdrage geleverd aan de debatavonden die het

Herinneringscentrum in Drenthe houdt. Dit jaar was er een avond in Norg, waar op verzoek van Westerbork ook het bestuur van Herkenning vertegenwoordigd was. Ook andere donateurs dragen bij aan de activiteiten die Westerbork organiseert in het kader van voorlichting.

Het Bulletin

Ook dit jaar is er elk kwartaal een Bulletin naar de donateurs gezonden, zowel per post als per email. In het Bulletin wordt naast bespreking van boeken en bijeenkomsten steeds vaker een samenvatting gegeven van de informatie die al eerder per mail is gestuurd. Meer dan de helft van onze donateurs heeft geen emailadres, maar op deze manier kunnen zij alsnog op de hoogte worden gehouden van actuele gebeurtenissen.

Het International Bulletin

Dit Bulletin wordt geheel verzorgd door Gonda Scheffel-Baars met bijdragen uit de hele wereld. In het voor- en het najaar wordt dit blad verstuurd naar relaties in binnen- en buitenland.

De website

De vernieuwing van de website van Herkenning die gepland was voor begin 2012 heeft helaas ernstige vertraging opgelopen. Maar door de energieke aanpak van een van onze donateurs, Rik van Burken, is de realisering eind 2012 vrijwel afgerond.

De Donateursdag

In november is in Maarn weer de jaarlijkse donateursdag gehouden die geheel in het teken stond van boeken die recentelijk door en over kinderen van 'foute' ouders waren verschenen. Onze donateurs Zonneke Matthee, Monika Diederichs, Janna Postma en Arjen de Groot deden verslag van hun boeken. Het verhaal van bestuurslid Jeanne Diele is door Pim Molemaker verwerkt tot een roman. In de evaluatie werd vastgesteld dat aan de opzet van de donateursdag niets veranderd hoeft te worden, discussies kunnen kort gehouden worden en er moet voor de aanwezigen voldoende ruimte voor bijpraten zijn. Wel is het goed om naar een plek te zoeken die nog meer aansluit bij onze missie.

CHB

JAN BROKKEN: DE VERGELDING.

Een dorp in tijden van oorlog
Uitg. Atlas Contact, Amsterdam

Jan Brokken

Dit boek heeft de nodige publiciteit gekregen vanwege de enorme bijval die de schrijver heeft ontvangen, maar ook door de tegenstemmen die zich afvroegen:

'moet dat nou, roeren in die stront?'

Ik neem wat passages over uit een artikel in de Volkskrant van 18 februari en uit Trouw van 9 maart j.l.

Jann Ruyters noemt in zijn bespreking in Trouw de gebeurtenis die centraal staat in het boek 'een aanslag van niks' waarvan eigenlijk niet eens vast staat of het wel een aanslag was. De Duitse legerleiding ging ervan uit dat dat inderdaad het geval was en schoot uit vergelding voor de dood van hun soldaat Ernst Lange zeven inwoners van het dorp Rhoon dood en brandde hun huizen plat. Ruyters schrijft: 'Voor wie opgroeide met romans als "Oorlogswinter", 'De aanslag', en 'Soldaat van Oranje' is het boek een openbaring. Na de mythevorming, nu de feiten. Na goed en fout, nu de gelaagde werkelijkheid. En dat alles verpakt als een spannende detective.'

Brokken kreeg van historicus Bert Euser toestemming diens verzamelde materiaal te gebruiken. Door kennis van hun sociale achtergrond weet Brokken begrip op te brengen voor de meisjes en vrouwen die met de Duitse soldaten omgingen. Wat te denken van de situatie van Dirkje's man, de Engelandvaarder, die bij thuiskomst hoort dat zijn vrouw geïnterneerd is, de kinderen zonder moeder achterbleven. 'De oorlog wordt een hier-en-nu, losgezongen van achteraf geprojecteerde wetmatigheden en gemakkelijke oordelen.'

Jan Brokken groeide als zoon van de dominee op in Rhoon. De ontrafeling van het drama dat zich in dit dorp voltrokken heeft, doet ook nu nog de gemoederen hoog oplopen. Want 'hij draagt nieuwe feiten aan en tilt naar boven wat

in Rhoon, al dan niet ingegeven door schuldbewustzijn, bedekt bleef. Of zo snel mogelijk verdrongen werd', schrijft Marcel van Lieshout in de Volkskrant. De schrijver wijst nergens schuldigen aan, bij het woord 'schuld past altijd een kanttekening'. Zelfs de juiste toedracht kan niet onomstotelijk vastgesteld worden. Namen heeft hij uit piëteit veranderd en hij heeft op een signeerbijeenkomst in Rhoon de dorpsbewoners gevraagd om op te houden met uit te zoeken 'wie wie is'. Veel is onverteld gebleven in Rhoon, de verhalen liepen ook langs de lijnen van de verdeling in drie geloofsgemeenschappen. 'Die rotoorlog' lijkt nooit over te gaan als in 1999 een vrouw nog wordt nageroepen dat ze een dochter van een moffenmeid is.

Brokken heeft lang gedacht dat er in zijn dorp nauwelijks iets was voorgevallen in de oorlog, nou ja, die executie van zeven mensen. Toen hij zich echter ging verdiepen in de geschiedenis om uit te pluizen hoe 'fout' de burgemeester nu echt geweest was, kwamen de feiten pas boven water. Of hij er goed aangedaan heeft om de zaak open te breken? Soms twijfelt hij. Maar er komen ook berichten uit dorpen uit andere streken van Nederland, men vraagt: schrijf over ons dorp ook eens, hier is ook zoiets gebeurd. Of Rhoon nu een slechte naam heeft gekregen? Op tweeduizend inwoners waren er wel dertig vrouwen en meisjes die een Duitse relatie hadden, maar er zijn ook 170-190 onderduikers ondergebracht die de oorlog op die manier hebben overleefd.

Het is maar waar je naar kijken wilt, denk ik. Rhoon als metafoor voor de rest van Nederland en de complexiteit van goed en fout. Zullen we er iets van leren?

GSB

EDDY VAN DRIEL: EEN ZWARE LAST OP JONGE SCHOUDERS. De lotgevallen van de Rijnmondse jeugd tijdens de Tweede Wereldoorlog

Uitg.: U2pi, ISBN 978-90-8759-305-6

De auteur werkte bij de Rotterdamse Zeehavenpolitie, maar is daarnaast onafhankelijk onderzoeker van gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog. Toen hij meewerkte aan een studie over het verzet op de Heijplaat, kwam hij ook in contact met mensen die tijdens de oorlog nog kinderen waren en hij nam zich voor dat hij hun verhalen wilde optekenen, voordat ze te oud waren of niet meer in leven. Een dertigtal mensen reageerde en dat leverde een 130 kortere of langere verhalen op. Van Driel is dankbaar dat deze mensen wilden spreken en hun verhalen wilden delen, want informatie en kennis die niet gedeeld wordt is verloren.

De mensen die hij geïnterviewd heeft hebben zeer diverse achtergronden, maar voor allen geldt, dat de oorlog hun jeugd vrijwel geheel verpestte en dat van hun plannen van voor de oorlog er maar weinig verwezenlijkt konden worden. De oorlog ontnam hen hun keuzemogelijkheden.

In het voorwoord wijdt de historicus Frans van Riet enkele alinea's aan de kinderen van degenen die ervoor kozen om de bezetter te steunen. Hij beschrijft dat de ouderen via de Jeugdstorm soms toetraden tot de SS, of het Duitse leger. De jongere kinderen begrepen vaak niet welke politieke keuze hun ouders hadden gemaakt en de gevolgen ervan, al tijdens maar vooral na de oorlog, overvielen hen zonder dat, als ze al om uitleg vroegen, hun vragen beantwoord werden.

Het familiegeheim drukte zwaar, ouders wilden niet over het verleden spreken, de dossiers van het CABR gaven velen voor het eerst van hun leven duidelijkheid over wat de ouders hadden gedaan.

Aan de ander kant stonden de kinderen waarvan de vader en/of moeder voor het verzet kozen. Kinderen werden ook nogal eens voor bepaalde taken ingezet, omdat de Duitsers tegen kinderen geen argwaan koesterden. Naarmate de oorlog vorderde werden de verzetsactiviteiten gevaarlijker en nam de

spanning in de verzetsfamilies toe. Ook in deze gezinnen werd na de oorlog nauwelijks over het verleden gesproken, ook hier bleven kinderen met veel onbeantwoorde vragen zitten.

De impact van de gebeurtenissen was vooral groot als de belastende ervaringen niet verwerkt werden of konden worden.

Voor de Joodse kinderen maakten niet de ouders de keuze, maar de bezetter. De kinderen maakten mee hoe hun leven steeds meer ingeperkt werd, dat er van buitenaf gevaar dreigde, dat ze gestigmatiseerd werden door de verplichte ster, dat de toekomst totaal onzeker was.

Ouders die niet kozen en die niet tot de vervolgte groepen behoorden, probeerden hun kinderen zo goed mogelijk de oorlog door te loodsen. Scholen gingen her en der dicht, in het westen werd de voedselsituatie nijpend, kinderen werden op voedselzoektocht gestuurd of in groepen naar gebieden in Nederland gestuurd waar nog wel voedsel was.

De communicatie tussen de verschillende delen van het land was zeer slecht in het laatste half jaar van de oorlog.

Na de bevrijding was het wachten op de terugkomst van weggevoerde of ondergedoken familieleden. De opbouw van het land vergde alle aandacht, tijd om psychische wonden te laten helen was er niet.

Ook burgemeester Ahmed Aboutaleb heeft een korte introductie geschreven. Hij onderstreept daarin het belang van herdenken en ruimte geven om te rouwen.

De verhalen die Eddy van Driel optekende tonen aan welke zware last kinderen van de oorlog al op jonge leeftijd hebben moeten dragen. Hij zegt over hen in zijn voorwoord: 'In de oorlog waren het allemaal nog kinderen die moedige, heldhaftig spannende dan wel angstige momenten hebben beleefd. Geen verzetsstrijders dus die de vijand of hun medelanders te vuur en te zwaard dwarszaten, maar gewoon kinderen zoals u en ik toen wij jong waren. Aangezien de oorlog voorbij is en wij weer in vrijheid verder kunnen leven, vind ik dat deze kinderen met recht een plaats verdienen in onze geschiedenis.'

GRIMBERT ROST VAN TONNINGEN: HET JUISTE MOMENT

Uitg. Cossee, ISBN 978-90-5936 2413

Het nieuwe boek van Grimbert Rost van Tonningen is geen autobiografie, maar wel in hoge mate autobiografisch. Maud Eefting van de Volkskrant had een gesprek met hem, gepubliceerd op 13 maart j.l. Ik licht er een paar punten uit.

Als oudste van het gezin heeft hij veel klappen gekregen van de kinderen op school, meer dan zijn broers. Hij kon er ook het beste tegen en wist van de belagingen af te komen door vriendjes te worden met de sterkste jongen van de klas. Van zijn moeder kon hij geen steun verwachten, ze legde niks uit. Ze was veel harder dan zijn vader, wilde niet naar Duitsland vluchten en zei op een vraag van Grimbert dat ze inderdaad haar drie zoons zou hebben opgeofferd voor de overwinning. Hij zei haar daarop dat als het fascisme ooit zou triomferen, hij onmiddellijk in het verzet zou gaan; het enige waarvoor hij bereid zou zijn om te sterven is de vrijheid van meningsuiting. Zijn moeder vond zijn flinkheid prachtig, maar ze beschouwde hem wel als een verrader. Grimbert erkent dat hij een aantal karaktertrekken van zowel zijn vader als zijn moeder heeft geërfd, maar, zo zegt hij, het is iemands eigen verantwoordelijkheid om met die eigenschappen goede dingen te doen. Hij heeft zich al vroeg van het gedachtegoed van zijn ouders gedistantieerd. Toch blijven veel mensen hem wantrouwen, er was nogal wat verzet in 2011 tegen de uitnodiging uit Culemborg om op 4 mei een lezing te houden. Over zijn boek zegt hij: 'Ik wil laten zien dat het altijd mogelijk is om bruggen te slaan. Ik heb in mijn leven meerdere relaties met Joodse vrouwen gehad, ik ben innig bevriend geweest met iemand die in Auschwitz heeft gezeten. Die scheidslijn was gewoon te overbruggen, ook al probeerden onze respectievelijke ouders bij wijze van spreken elkaar de hersens in te slaan. Sterker nog: we hadden een hoop gemeen. We hadden allebei een hoop gesodemierter op ons bord gehad. De conversaties in het boek komen uit die gesprekken. Er is vaak een enorme hang om met elkaar te praten. Als het niet werkte, lag

dat vaak veel meer in de kleine dingen. Zoals: wie maakt de puinhoop en wie ruimt de rommel op?'

'Ik voel me geen slachtoffer. Ik heb nooit iets hoeven te verbergen, zoals kinderen van kleine NSB'ers. Het was bij mij meteen duidelijk. Ik worstelde en kwam boven. En dat voelt goed. Ik heb er ook veel dingen door meegemaakt. Eigenlijk ben ik nooit ergens tekort gekomen. Ik heb een hekel aan dat slachtofferschap. Pak jezelf beet en huil niet.' Zijn oudste zoon is naar de vader van Grimbert genoemd. Hij hoopte dat met hem een nieuwe start in de familie gemaakt kon worden. Als hij het moeilijk had, was zijn vader erbij om een hand toe te steken. Toen een leraar geschiedenis zei dat zijn opa eigenlijk een Duitser was, belde zijn zoon hem huilend op. Vader instrueerde hem hoe hij de zaak kon oplossen: de volgende les je vinger opsteken, zeggen dat vader ook wel iets van geschiedenis weet en dat opa geen Duitser was. De leraar bood excuses aan en het kleinkind werd in de pauze gevierd. Hij repeteerde zulke situaties met zijn kinderen vanuit de idee: 'stel je kwetsbaar op, maar laat nooit over je heen lopen. Als je over je achtergrond wordt aangesproken, geef dan altijd openheid van zaken. Dat werkt het best.'

GSB

Grimbert Rost van Tonningen

ROEL SMIT: VERZWEGEN KINDERJAREN

Productie Hoeksjan Redactie en communicatie,
Amstelveen, ISBN 978 90 819400 0 9

Roel Smit

In dit boekje wordt op sobere, ingetogen wijze het verhaal verteld van Elwine, jongste dochter in een Amsterdams gezin. Op de cover staat: 'Ik wil mij verontschuldigen. Sinds 1945 heb ik niet altijd en overal de hele waarheid gesproken. Zelfs niet tegen vrienden. Ik vind dat heel naar, maar ik kon niet anders'.

Heel herkenbaar, dit gevoel van oneerlijk geweest te zijn, je daar onprettig over te voelen en toch ook te beseffen dat het niet jouw 'schuld' was, maar dat die ligt bij de onwelwillende houding van de Nederlandse samenleving.

De situatie in haar ouderlijk huis, waarbij beide ouders waarschijnlijk lid waren van de NSB, en de gebeurtenissen die ze in Duitsland meemaakten hebben grote invloed gehad op Elwine's leven na de oorlog. Weinig scholing, aangekeken worden op de keuze van je ouders, buitengesloten worden, een tekort aan ouderlijke opvang, zwijgen, het zijn voor lotgenoten zeer herkenbare gevolgen. Elwine's verhaal heeft ook minder vaak voorkomende elementen. Ze werd in haar eentje op 'vakantie' gestuurd naar Duitsland, waarbij de opvang niet hartelijk was. Ze belandde in Wenen zelfs in het ziekenhuis en lag daar moederziel alleen in een vreemd land waarvan ze de taal niet sprak. Na de vlucht op Dolle Dinsdag reisde het gezin naar Dresden waar ze de verschrikkelijke bombardementen overleefden.

Haar ouders waren voor de oorlog druk in de bloemenzaak die ze hadden en Elwine werd als jongste veel aan haar lot overgelaten. De relatie met haar moeder was niet innig en de verhouding tussen haar vader en moeder liet ook veel te wensen over. Haar moeder was tijdens de oorlog goede maatjes met de Duitse soldaten, in Dresden met de Russische en terug in Nederland, in het interneringskamp met de

mannen van de BS. Waarschijnlijk heeft deze frivole inslag, die Elwine achteraf nogal dwars zit, echter haar man en zijn zuster, die een Joodse moeder hadden en voor de Joodse traditie dus Joods waren, voor de Duitsers echter half-joods, van arrestatie en wegvoering gevrijwaard.

Het is een mooi boekje geworden, met een sierlijke, duidelijke letter, voorzien van bijpassende foto's. Op de achterkant staat o.a.: 'Na al die jaren doorbreekt ze nu het stilzwijgen, schoorvoetend, maar toch vastberaden. We mogen het verhaal nu kennen: haar kinderen, haar kleinkinderen en de vrienden aan wie ze het nooit heeft verteld. Het is een dapper besluit, vooral omdat de angst nog niet verdwenen is dat het kind de schuld van de ouders zal worden aangerekend. Ook al is de oorlog dan al 67 jaar geleden.'

GSB

ADRESWIJZIGING DOORGEVEN

Geeft u bij wijzigingen van uw post- of mailadres dit alstublieft door aan het secretariaat. De laatste tijd komen er regelmatig brieven of mailberichten retour omdat de adressering niet meer klopt.

Als we niet over de juiste gegevens beschikken, raakt het contact met u verbroken en kunnen we u niet meer van informatie voorzien.

Als u in de komende tijd een mailadres krijgt, wilt u dit dan doorgeven aan het secretariaat, zodat u niet alleen de bulletins via de mail zult ontvangen maar ook tussentijdse berichten over zaken die in de actualiteit spelen.

'IK BEN NU GOEDE VRIENDEN MET DAT BANGE JONGETJE'

In Trouw van 9 februari stond onder de hierboven genoemde titel een vraaggesprek met Coen Blom, jarenlang lid van het bestuur van Herkenning. In het interview vertelt hij welke inzichten hij heeft verworven en welke lessen hij heeft geleerd in de loop der jaren in zijn praktijk als psychiater en in zijn leven als kind van een vader die de bezetter steunde.

Eerste les:

zorg na een rottijd dat je het beter krijgt

De oorlog zit in zijn persoonlijkheid, zegt hij, omdat hij als klein kind, geboren in 1942 naar Duitsland moest vluchten, trein in, trein uit, (al zindelijk met negen maanden, volgens zijn trotse moeder, maar het is niet gezond) en vol angst, die hij nooit is kwijtgeraakt.

De armoede na de oorlog was nijpend, iedereen in hun omgeving wist van de politieke keuze van zijn vader, ze leefden in een isolement vanuit de duidelijke visie: je moet jezelf niet kenbaar maken.

In de relatie met zijn vader na diens thuiskomst uit het interneringskamp ontbrak het echte contact. Coen was een zachtaardig jongetje en zijn vader wilde dat hij

flink was. Op belangrijke momenten, zoals een feestje ter gelegenheid van het feit dat Coen een van de tien beste leerlingen van de Nederlandse middelbare scholen was, was vader afwezig.

Toen zijn moeder stierf heeft hij met hem

gebroken; hij woonde toen overigens al in Zuid-Afrika waar ze volgens hem de dingen deden 'zoals het hoorde'.

De narigheid van zijn jeugd heeft hem ook positieve dingen opgeleverd, zoals zelfredzaamheid en overlevingsdrang.

Zijn cliënten heeft hij ook altijd voorgehouden niet stil te blijven staan bij wat hen aan narigheid is overkomen, maar actief te zoeken naar verbetering. Het bange jongetje dat hij als kind was, is er nog wel, zegt Coen, maar hij 'is er nu goede vrienden' mee.

Tweede les:

laat je niet ontkennen

'Kinderen van "foute" ouders mochten er niet zijn. Ik heb het overal meegemaakt, tot op de dag van vandaag. Er zijn in de kampen voor foute Nederlanders na de oorlog ook vreselijke, rechteloze dingen gebeurd, tot en met het verdrinken van baby's. Maar dat moest verzwegen.'

Hij vertelt dat hij eens spreektijd kreeg bij een organisatie van oorlogsgetroffenen, uiteraard wel met begeleiding van iemand uit het verzet. Na afloop hoorde hij dat men bezwaar had gemaakt tegen zijn zwarte overhemd. Een gewoon zwart overhemd! Een bekend psychiater wilde nadien geen contact meer met hem. Hij heeft daartegen geprotesteerd, had wel met een spandoek bij het ministerie willen gaan staan. Maar anderen waren bang om ophef te maken. Hij heeft in elk geval van zich laten horen: 'of jullie het nu leuk vinden of niet, wij zijn er ook.'

Derde les:

wantrouw heftige emoties

Toen Coen de vrouw ontmoette waarmee hij op jonge leeftijd trouwde, had hij een heel heftig gevoel naar haar. Toen hij later toch van haar ging scheiden, beseftte hij dat die emotie niet voor haar was geweest, maar een projectie was. Hij had dat ook naar andere vrouwen die hij toen, jaren zestig, de heftige jaren van alles-moet-kunnen, in Amsterdam ontmoette.

Een projectie is een emotie die door vroegere ervaringen gevormd wordt, een herbeleving van iets dat vroeger is beleefd. Mensen denken dan dat die heftige emotie te maken heeft met wat er nu speelt, maar dat is dan vaak niet zo. 'Hoe heftiger de emotie, hoe groter de kans dat het gaat om een herbeleving die zich voegt bij het heden.' Eigenlijk ben je dan de gevangene van je emoties. Emoties moet je kunnen relativeren. Sommige emoties zijn heel adequaat, andere komen en gaan.

In herbelevingen blijf je hangen, je blijft het pijnlijke verleden herhalen. Als je met het idee 'ik wordt altijd verlaten' een nieuwe relatie aangaat, dan zal dat ook zeker gebeuren.

Het is wel jammer dat hij door de scheiding ook het directe contact met zijn schoonfamilie verloor. Zijn schoonvader had hem heel goed

ontvangen: 'Die jongen kan ook niks doen aan wat zijn eigen vader deed'. Dat was zo nog nooit tegen hem gezegd. Die schoonvader deed ook dingen met hem die zijn eigen vader nooit had gedaan, samen op stap, samen dingen doen.

De scheiding is ondanks de goede voornemens niet vlekkeloos verlopen, als vader heeft hij het ook niet altijd even goed gedaan. Maar je kunt later toch nog dingen rechtzetten. Hij maakt voor zijn kleinkinderen tijd, hij is aanwezig.

Vierde les:

pas je niet aan omdat de ander zich dan beter voelt

In zijn huidige huwelijk is de basis dat de een de ander niet claimt. Er is geen noodzaak om van de ander bevestiging te krijgen – zoals dat bij de vrouwen die hij voor die tijd kende vaak wel het geval was. Hij en zijn vrouw stappen niet in een moeder- of vaderrol.

Als er onenigheid is, kijken 'we eerst naar wat ons dwarszit, de ander hoeft ons niet te vervullen.'

Vijfde les:

bewegen is goed voor je

Coen heeft naast zijn studie en zijn werk altijd een uitlaatklep gevonden in sport: roeien, wandelen, zwemmen. Hij heeft zijn cliënten ook vaak aangeraden om te bewegen.

Een vrouw die in een depressie kwam toen haar laatste kind de deur uitging, raadde hij aan te gaan wandelen, naast een (onschuldig) medicijn. De depressie verdween. Het was een truc, maar werkte, daar is niets mis mee. Als je niet meer menselijk met elkaar kunt omgaan, maar waarheid alleen is datgene wat bewezen kan worden, dan 'verlies je een belangrijke hefboom om mensen te helpen.'

Zesde les:

wees aanwezig

Hij heeft geleerd dat ten volste aanwezig zijn nodig is om de ander optimaal te kunnen zien. Hij laat zich tegenwoordig in de gesprekken met zijn cliënten minder afleiden en wijst ook veel minder dingen af. Het bange jongetje in zichzelf, de ongelukkige man na zijn scheiding, die zijn er gewoon nog, daar heeft hij compassie mee. Hoe minder je in jezelf afwijst, hoe minder dingen je ook in een ander

zult afwijzen, is zijn mening. Het volledige contact is het geheim van een goede behandeling. In dat opzicht is hij er alleen maar op vooruitgegaan. Zijn lichaam van tien jaar geleden, zonder de rugpijn, zou hij wel graag terug willen hebben, maar voor de rest is het voor hem met het klimmen van de jaren alleen maar beter geworden.

GSB

WIEL TULMANS EN DE FAMILIE SCHÜTTE

Dit jaar heb ik bij de herdenkingen speciaal stil gestaan bij Wiel Tulmans uit Helden en de familie Schütte uit Wuppertal.

Een dag voordat zijn dorp Helden in Limburg bevrijd werd, werd de veertienjarige Wiel Tulmans in november 1944 door wegtrekkende Duitse troepen meegevoerd, evenals een paar tientallen andere mannen uit de buurdorpen. Ze werden in Wuppertal te werk gesteld. Wiel belandde in een groep die beschadigingen aan de spoorwegen moest herstellen. Door de aanhoudende bombardementen viel er veel te repareren. De voedselsituatie was nijpend, de onderkomens waren krap en koud, er was gevaar aan alle kanten, maar vooral uit de lucht.

Als er gelegenheid was, ging Wiel de huizen langs om voedsel te bedelen. Wat hij in het kamp kreeg was ontoereikend, zeker gezien het zware werk dat hij verrichten moest. Op een goede dag kwam hij aan de deur bij bakker Schütte. Hij kreeg twee boterhammen en de verzekering dat hij terug mocht komen. Het is niet teveel gezegd dat de familie Schütte heeft voorkomen dat Wiel de hongerdood is gestorven. De betrekking tussen de Heldense jongen en de Duitse familie werd hecht en bleef na de oorlog bestaan.

Het dagboek dat Wiel heeft bijgehouden is – in enigszins aangepaste vorm - uitgegeven in zowel het Nederlands als in het Duits, samen in één boek. De meeste aantekeningen zijn kort, maar er is een lange paragraaf gewijd aan wat bakker Schütte was overkomen. Hij was tegen het Nazi-bewind, stond ook niet toe dat de Hitlergroet in zijn huis of in de winkel werd gebracht. Op een dag liet hij Wiel een brief zien die hij van de Gestapo had ontvangen en waarin stond dat hij een hakenkruisvlag toegestuurd zou krijgen, die hij dan binnen veertien dagen aan de voorgevel moest ophangen. Zo niet, dan zou hij worden doodgeschoten. De vlag kwam, er arriveerde een brief per wanneer de vlag moest hangen. De avond ervoor ging Wiel nog bij de familie langs, de stemming was gedrukt. Met lood in

de schoenen ging hij op de avond na het ultimatum naar de bakkerij. De vlag hing uit, hoewel de bakker gezegd had dat nog liever zou sterven dan die vlag ophangen. Dochter Hanna vertelde Wiel wat er gebeurd was. Drie gewapende Gestapomannen waren om kwart voor 3, een kwartier voor het ultimatum afliep, de bakkerij binnengekomen. Bakker Schütte bleef weigeren. Ze namen hem mee naar buiten en zetten hem tegen de muur. Om vijf voor 3 haalden ze hun trekkers over, om 3 voor 3 riep zijn vrouw vertwijfeld door het raam: 'Willie, je hebt nog een vrouw en kinderen, denk na.' Toen knikte hij naar zijn dochter dat ze de vlag moest uithangen. Een week lang vertoonde hij zich niet buiten, van schaamte, omdat hij had moeten toegeven en dat absoluut niet gewild had.

In Duitsland wordt het dagboek van Wiel gebruikt bij het geschiedenisonderwijs, in het museum Peel en Maas in Helden is een herdenkingskamer ingericht.

Door aan Wiel en de familie Schütte te denken, denk ik aan al die andere dwangarbeiders, die geen keus hadden dan te gaan, en aan die Duitsers die zich zo ver als ze konden tegen de Nazi's verzetten, maar toch op den duur voor de overmacht moesten zwichten.

GSB

bombardement Wuppertal

VERSLAG STEDELIJK HERDENKINGSDEBAT GRONINGEN

Welke lessen trek jij uit de oorlog?

'De oorlogsjaren verdwijnen langzaam uit ons collectieve geheugen. De herinnering blijft alleen voortbestaan als manier om een discussie af te kappen. Het leed als argument, niet als les.'

Dat was het startpunt voor een discussie in Groningen, georganiseerd door het Groninger Forum en de stichting 4 mei Herdenking Groningen waarvan Richard Kootstra verslag uitbracht, waarvan hieronder delen zijn overgenomen.

Drie experts namen aan het debat deel: cultuurhistoricus **Thomas von der Dunk**, NRC-columniste **Rosanne Hertzberger** en historicus **Chris van der Heijden**. **Hans Harbers** leidde de discussie.

“De fysieke herinnering mag dan verdwijnen, in Nederland is de Tweede Wereldoorlog in politieke discussies echter nooit ver weg. We trekken graag parallellen met situaties uit de oorlog of herhalen uitentreuren dat we zijn bezet door vreemdelingenhaters en bevrijd door de Amerikanen. Of het nou gaat over de Europese Unie, de defensiebegroting, het vluchtelingenbeleid of burgerlijke ongehoorzaamheid, altijd is er wel een voorbeeld uit de oorlog dat overtuigt. Of juist niet.

Volgens Harbers is vanavond geen willekeurige avond voor een debat over de oorlog. “Op 14 april 1944 trokken de Canadezen Groningen binnen. Na hevige gevechten, gaven de Duitsers zich op 16 april over.” Zwijgend archiefbeeld van de stad in puin zet de toon. “Aan de hand van vier stellingen, of lessen, voeren we de discussie met de experts en het publiek”, vervolgt hij.

Les 1: Aan de Europese samenwerking danken we de vrede

De eerste les wordt ingeluid door een zeer kort vox populi-filmpje, dat de sfeer in de zaal gelijk een stuk luchtiger maakt. Harbers belooft dat de volgende filmpjes uitvoeriger

zullen zijn en geeft het woord aan Von der Dunk, die gelijk gepassioneerd van wal steekt: “Die Nobelprijs voor de Vrede kwam veel te laat! Als de EU die vóór 2000 had gekregen, was het terecht geweest!”

“Nu is Europa vooral bezig met het vergroten van conflicten door zich blind te staren op economische regelgeving, waarbij de Euro een veel te nauw korset geworden is”, vervolgt de cultuurhistoricus. “Het wegvallen van de Sovjetunie zorgde voor een gevoel van onoverwinnelijkheid, dat en het heilig verklaren van marktwerking hebben geleid tot waar we nu zijn, de crisis.”

Hertzberger vindt dat er onderscheid gemaakt moet worden tussen naties en volken. “Kijk naar de situatie in Noord-Ierland, of de Balkan.” Von der Dunk werpt tegen dat die situaties toch complexer liggen, maar voordat deze discussie zijn hoogtepunt bereikt bemoeit van der Heijden zich ermee. “Dat is het probleem van dit soort stellingen, we hoppen naar van alles en nog wat.”

Laten we teruggaan naar de oorlog”, vervolgt hij. “Dat was voor Europa destijds een enorme desillusie, dat het in een beschaafd werelddeel zo ontzettend mis kon gaan. Dat nooit meer, was de strekking. Maar nu is Europa zoveel complexer geworden, daar ligt het probleem.”

“Is de vrede dan in gevaar?” vraagt Harbers aan het panel. “Ik denk niet dat het tot een oorlog zal komen”, zegt Von der Dunk. “Maar als historicus mag je dat soort dingen natuurlijk nooit uitsluiten. Het is natuurlijk wel zo dat fascistische het nu voor het zeggen hebben in Griekenland, dat Italië onregeerbaar is geworden en dat de onrust in Spanje ook ontzettend oploopt. Ik maak me wel zorgen.”

Les 2: Een sterk leger is een garantie voor vrede

“Een sterk leger is vooral een garantie voor meer oorlog!” grapt van der Heijden. “Wat wij ons af moeten vragen: wie moet dat sterke leger dan opbouwen? De NAVO? Europa? En wie is dan de vijand? Er zijn geen echte dreigingen van landen meer en terroristen kunnen we niet bevechten met een conventioneel leger.”

Von der Dunk is het met hem eens. “Hoe zinvol is bewapening? Halbe Zijlstra mag dan vinden dat wij naar verhouding te weinig betalen aan defensie, maar is het niet Amerika die juist veel te veel betaalt?” De consensus binnen het panel is dat Halbe Zijlstra een achterhaalde kijk op defensie heeft.

Een man uit het publiek denkt goed te weten waar die achterhaalde blik vandaan komt. “Op de middelbare school ligt de nadruk altijd heel erg op de Tweede Wereldoorlog. En ik kan het weten, want ik was de geschiedenisleraar van Halbe Zijlstra! Sorry mensen...”

Harbers wil toch wat meer olie op het vuur gooien. “Mijn schoonouders hebben het bombardement van Rotterdam meegemaakt. Zij waren ontzettend blij dat Amerika het leger en het lef had om Europa te bevrijden. Wat zeg jij tegen mijn schoonvader?” Von der Dunk heeft zijn antwoord al klaar: “Het hangt van je perceptie af. Jouw schoonvader zag de VS als bevrijder, heel veel andere landen zien de VS tegenwoordig als bezetter.”

Hans Harbers

Les 3: Discriminatie en racisme zijn gevaarlijk. Dat nooit meer!

Na een kort filmpje en een semantische discussie over de termen omgekomen of

vermoord, voert Hertzberger aan dat bij dit soort discussies de oorlog er te pas en te onpas bij gehaald wordt. “Als een Marokkaan de disco niet in mag, wordt er altijd gezegd: oh, nou, dan is de Kristalnacht ook niet meer ver weg. Het is zo overtrokken. Ik stoor me er een beetje aan, want racisme op zulke grote schaal komt gewoon niet echt meer voor. Het is tegenwoordig meer huis-, tuin- en keukenracisme.”

Ze vervolgt met een anekdote over haar opvoeding. “Mijn ouders vertelden me vroeger dat je het mes nooit recht op tafel mag houden. Als uitleg gaven ze dat als de ober plotseling struikelt, hij dan met zijn oog in het mes valt. Dat is een gruwelijke uitleg maar geen correcte les.”

Een lid van de 4 mei stichting valt een beetje over deze uitleg. “Ik vind het absoluut niet kunnen dat je al het leed op deze manier bagatelliseert.” “Dat doe ik absoluut niet”, antwoordt ze. “Ik ben zelf van Joodse afkomst. Ik wil hier alleen mee zeggen dat de oorlog geen schroevendraaier is, waarbij je je constant afvraagt voor welk schroefje je het zal gebruiken. Dat vind ik juist het bagatelliseren van leed.”

Wanneer de gemoederen weer bedaard zijn, weet van der Heijden de situatie weer luchtig te maken. “Ik denk dat ook niemand het met de stelling oneens is. Je zult niemand horen zeggen: discriminatie en racisme zijn leuk. Dat veel vaker!”

Thomas vd Dunk

“Maar ik ben het wel met Rosanne eens. Ik denk ook dat er dan teveel nadruk op het leed van de Holocaust gelegd wordt, en dat neemt dan de monopolypositie in bij een discussie. Een voorbeeld hiervan is natuurlijk dat Mein Kampf verboden is, terwijl het gewoon een heel slecht geschreven boek is, maar dat je wel moet kunnen lezen om de situatie te begrijpen. En natuurlijk voert de Holocaust ook altijd de boventoon bij de hele kwestie in Palestina.” “En dat vind ik nu juist het nieuwe antisemitisme!” vindt Herzberger. “Het is net alsof het dan zo is: lesson not learned!”

Von den Dunk belicht de keerzijde van dit argument, ook vanuit zijn eigen ervaring met het intrekken van zijn Willem Arondéuslezing, omdat hij te kritisch was over de PVV. “Ik vind het idioot, dat juist wanneer vergelijkingen met de oorlog relevant zijn, je dan niks meer mag zeggen. En dat alleen maar omdat het even niet goed uitkomt omdat er samengewerkt wordt met een bepaalde partij. Dan bagatelliseer je de boel pas!”

Les 4: Herdenken moet, ook in 2013

Voordat er over de laatste les gediscussieerd kan worden, is er eerst een kort praatje van José van Schie, van de stichting 4 mei, over het belang van herdenken. Daarna voegt zij zich ook bij het panel.

Van der Heijden heeft een beetje problemen met het 'moeten'. In zijn ogen is het belangrijk, maar moet zoiets nooit afgedwongen worden door een instantie van boven.

“Ik heb er twee andere problemen mee”, zegt Herzberger. “Ten eerste vind ik dat we er veel te veel mee herdenken. We herdenken niet alleen de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog, maar alle oorlogen. We herdenken eigenlijk leed in de breedste zin van het woord en dat is een verkeerde tendens. Ik herdenk mijn oma, een leeftijdsgenoot naast me herdenkt zijn omgekomen kameraden in Afghanistan. Het is te breed, dan kan ik ook mijn dode puppy herdenken.”

Ze krijgt bijval vanuit de zaal. “Maar het is ook belangrijk dat er dan ook gepraat wordt over de

dekolonisatie in Indonesië”, zegt iemand uit het publiek. “Daar zijn onze jongens ook heen gestuurd en omgekomen. Daar moeten we ook bij stilstaan.” In het kader van de tijd, geeft Harbers het woord weer aan Herzberger.

“Mijn tweede punt van bezwaar is alle opsmuk, de bloemenkrans neerleggen et cetera”, vervolgt ze. Het is alleen maar opsmuk en het verhaal is eruit. De boodschap moet tastbaar zijn, het verhaal moet verteld worden!”

Van Schie legt uit dat dit juist de bedoeling is van het debat. Dat er op een andere manier wordt stilgestaan bij de oorlog, dat er over gepraat wordt. Harbers sluit de avond af met een citaat van filosoof Avishai Margalit, van het boek *The Ethics of Memory*. “De geschiedenis moet niet uitgegumd worden, maar doorgestreept. Zo blijft het toch nog zichtbaar.”

Mogelijkheden tot inzage van dossiers bij het Nationaal Archief

In het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging zijn de justitiële dossiers van de van collaboratie met de Duitse bezetter verdachte Nederlanders ondergebracht.

De toegankelijkheid van de dossiers wordt bepaald door de Archiefwet van 1995.

Bij het Nationaal Archief gelden beperkende voorwaarden voor de inzage van de dossiers. Deze beperking geldt echter alleen als de persoon waarover informatie gezocht wordt in het archief nog in leven is. Is deze echter overleden, dan is het archief in principe voor iedere burger toegankelijk. Het Nationaal Archief wijst geïnteresseerden echter wel op de belangen van de kinderen en familie van de persoon waarover informatie gezocht wordt.

Adres:

Nationaal Archief
Prins Willem Alexanderhof 20
2595 BE Den Haag

Openingstijden:

dinsdag	9.00 – 21.00 uur
woensdag t/m vrijdag	9.00 – 17.00 uur
zaterdag	9.00 – 13.00 uur

Familieleden van betrokkenen hebben recht op inzage als:

- de desbetreffende is overleden
- de desbetreffende toestemming geeft tot inzage

Als de aanvrager een verklaring van een psychiater of psychotherapeut kan overleggen waarin de hulpverlener duidelijk maakt dat het voor het geestelijk welzijn van de aanvrager onontbeerlijk is dat de gezochte informatie verkregen wordt, kan er informatie gegeven worden door een ambtenaar van het Rijksarchief; de aanvrager kan dan echter niet zelf het dossier inzien.

Voor informatie kan men contact opnemen met het Nationaal Archief (voorheen Rijksarchief):

telefoon: 070 3315444
fax: 070 3315499
email: info@nationaalarchief.nl
website: www.nationaalarchief.nl

Het verzoek tot inzage van een dossier moet schriftelijk worden ingediend bij het volgende adres:

Nationaal Archief
Secretariaat afd. Publiek
Prins Willem Alexanderhof 20
2595 BE Den Haag

In dit verzoek dient voor te komen, moet respectievelijk bijgesloten worden:

- Naam, volledige voornamen, geboortjaar en –plaats van degene naar wie onderzoek wordt gedaan.
- Bewijs van overlijden van deze persoon (uittreksel uit het overlijdensregister, aan te vragen bij de afdeling Burgerzaken van de gemeente waar de persoon is overleden of een kopie van een rouwkaart). Voor een persoon geboren vóór 1909 is dit bewijs van overlijden niet noodzakelijk.

Als de persoon in kwestie niet overleden is dan is een door hem of haar getekende verklaring waarin toestemming verleend wordt noodzakelijk.

Deze verklaring dient vergezeld te gaan van een kopie van een geldig legitimatiebewijs van degene die toestemming geeft.

Bij het verzoek moet de relatie tussen aanvrager en de persoon in kwestie aangeduid worden, er moet een korte motivering gegeven worden van de wens tot inzage, en er moeten zoveel mogelijk relevante gegevens over de betrokkene vermeld worden, zoals naam, eventueel meisjesnaam, de organisatie waar hij/zij tijdens de bezetting lid van was.

Het Nationaal Archief bekijkt of er een dossier over de persoon in kwestie aanwezig is.

Als dat niet zo is, wordt u dat gemeld. Als het wel aanwezig is, stuurt men u een brief met de regels van het inzagerecht. Daarop komt ook het telefoonnummer voor dat u bellen moet voor een afspraak. Meestal ontvangt u na twee tot drie weken antwoord.

Het is niet toegestaan documenten uit het dossier mee te nemen, er mag ook niets gekopieerd worden. U mag wel gegevens overschrijven. Een en ander is bedoeld om niet alleen de privacy van de betrokkene te beschermen maar ook die van de directe verwanten.

COLOFON

Het Bulletin is een uitgave van de Stichting Werkgroep Herkenning.

Het doel van de Werkgroep is:

- het bevorderen van hulpverlening aan hen die in hun persoonlijk en/of maatschappelijk leven moeilijkheden ondervinden, doordat een of beide (groot)ouder(s) aan de kant van de bezetter stond(en) dan wel tot de bezetter behoorde(n)
- bekendheid geven aan de problematiek van deze groepering

De Werkgroep is niet verbonden aan enige politieke partij, levensbeschouwelijke stroming of kerkelijk genootschap. De Werkgroep distantieert zich nadrukkelijk van elke vorm van of sympathie voor (neo)fascisme en (neo)nazisme.

Het Bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het volgende nummer verschijnt begin september 2013.

Kopij hiervoor moet **voor 2 augustus 2013**

in het bezit zijn van de redactie:

gonda.scheffel_baars@werkgroepherkenning.nl of
Gonda Scheffel-Baars, Nieuwsteeg 12,
4196 AM Tricht.

We stellen het op prijs als u uw bijdragen digitaal aanlevert. Is dat niet mogelijk dan zijn geschreven of getypte bijdragen op papier uiteraard ook welkom.

Niets uit dit nummer mag worden overgenomen anders dan na toestemming van de redactie.

Redactie:

Cuny Holthuis-Buve
Gonda Scheffel-Baars

Jaargang 28, nummer 2, juni 2013

